

РОЗДІЛ 7. ПОДАТКИ ТА ПОДАТКОВА СИСТЕМА

7.1. Сутність та характеристика податків

Основні терміни і поняття: податок, податкова система, збір, мито, елементи податку, податкові пільги, функції податків, класифікація податків

Виникнення та становлення податків і оподаткування пов'язано з соціально-економічним розвитком держави і суспільства. Різні науковці по-різному ставляться до визначення періодів еволюції податків, виходячи з їх економічного змісту, функцій, які вони виконують, співвідношення прямих та непрямих податків тощо. Найбільш поширеним уявленням сьогодні є існування трьох етапів розвитку податків: перший етап охоплює стародавній світ і початок середніх віків, другий – XVI – XVIII ст., третій етап припадає на XIX ст. і продовжується по наші часи.

Перший етап пов'язаний із зародженням оподаткування. Він характеризується нерозвиненістю і випадковим характером податків. Основним джерелом доходів держави були не податки, а здобич, отримана у війнах, контрибуції, данина з переможених народів, дарування, добровільні підношення.

На *другому етапі* розвитку оподаткування податки стають постійним джерелом державних доходів, хоч і не займають лідируючих позицій. Утримання регулярної армії і розширення адміністративного апарату вимагають суттєвих фінансових ресурсів. Введені податки відрізняються своєю різноманітністю. Вони вимагають більш складної системи обліку і визначення об'єкта оподаткування і податкової бази.

Третій етап еволюції оподаткування характеризується визначенням податків основним джерелом доходів бюджету держави. Об'єктивні процеси зростання промислового виробництва, розвиток фондового ринку, поява нових форм підприємницької діяльності, збільшення доходів населення привели до збільшення видатків на утримання державного апарату, що потребувало додаткового фінансування.

Податок є комплексною фінансовою категорією, яка характеризує фінансові відносини між державою і членами суспільства, що виникають в процесі розподілу ВВП з приводу вилучення державою частини валового національного доходу і перерозподілу її з метою фінансування державних витрат.

У залежності від прихильності економістів до різних наукових шкіл та їх поглядів на економічну природу податку, вони по-різному висловлювали своє розуміння і трактування цієї категорії (таблиця 7.1).

Таблиця 7.1

Доктринальні визначення поняття «податок»

Дослідники	Трактування поняття «податок»
1	2
Монтеск'є Ш. Л., французький філософ (XVIII ст.)	Податок – плата кожного громадянина за охорону його особистої та майнової безпеки, за захист країни, інші послуги.
Сміт А., шотландський економіст (XVIII ст.)	Податки – це тягар, що накладається державою в законодавчому порядку, в якому передбачено його роз мір і порядок сплати.
Вітте С. Ю., міністр фінансів Росії (XIX ст.)	Податки — примусові збори (пожертвування) з доходу й майна підданих, що стягують у силу верховних прав держави заради здійснення вищих цілей державного сумісного життя.
Вагнер А., німецький економіст (XIX ст.)	Податки – примусові внески окремих господарств чи приватних осіб для покриття загальних витрат держави або суспільних союзів, які справляються через суверенітет держави або влади місцевих органів, у вигляді і розмірі, однобічно визначених ними, як загальна винагорода за всі послуги держави та місцевих суспільних союзів на загальних засадах і в певних масштабах.
Ж. Сімонд де Сімонді, швейцарський економіст (XIX ст.)	Податок — ціна, що сплачується громадянином за отримані ним насолоди від громадського порядку, справедливості правосуддя, забезпечення свободи особи й права власності
Селігман Е., американський економіст (XIX ст.)	Податок – це примусовий збір, що стягується державою з окремої особи для покриття збитків, викликаних загальнодержавними потребами, без всякого відношення до спеціальної вигоди платника.

Продовження таблиці 7.1

1	2
Янжул І. І., російський економіст (XIX ст.)	Податки – це односторонні економічні пожертвування громадян або підданих, які держава або інші суспільні групи, у силу того, що вони є представниками суспільства, стягують легальним шляхом і законним способом з їхніх часток майна для задоволення необхідних суспільних потреб і спричинених ними витрат.
Свенссон Б., шведський фінансист (XX ст.)	Податок — це ціна, яку ми всі сплачуємо за можливість використовувати суспільні ресурси для певних загальних цілей, наприклад, оборони, й впливати на розподіл доходів і майна між громадянами.
Макконнелл К. Р., Брю С. Л., американські економісти (XX ст.)	Податок — примусова виплата урядові домогосподарством або фірмою грошей (або передання товарів і послуг), в обмін на які домогосподарство або фірма безпосередньо не отримують товарів чи послуг, причому така виплата не є штрафом, накладеним судом за незаконні дії.
Соколовська А. М., український економіст (XXI ст.)	Податки – це своєрідна плата всього загалу платників і кожного з них окремо за послуги, які надає держава, виконуючи свої функції. Для всього загалу платників ця плата, яка вимірюється часткою ВВП, що за допомогою податків акумулюється в державному бюджеті, є еквівалентною до вартості державних суспільних послуг.

Згідно з Податковим кодексом України *податок* – це обов’язковий, безумовний платіж до відповідного бюджету, що справляється з платників податку.

Податок має правову, економічну та суспільну характеристики. Правовий зміст податків проявляється через систему правових норм. Податки встановлюються виключно державою на підставі закону за юридично закріпленими правилами. При реалізації сутності податку як правової категорії основою є зміна форми власності, тобто перехід власності до держави та використання її для задоволення суспільних потреб.

За економічним змістом податки — це інструмент державного розподілу і перерозподілу доходів та фінансових ресурсів.

Суспільний зміст податків дає державі можливість впливу на сферу економічних відносин у суспільстві.

Виступаючи особливою формою взаємозв’язків держави і суб’єктів економіки, податки відіграють важливу роль у державному регулюванні їх діяльності.

Для того, щоб платіж набув назву «податок», відповідав його змісту і відрізнявся від неподаткових доходів, він повинен мати

відповідні риси або *ознаки*. До них належать:

- законність – право на встановлення і введення податків має тільки держава;
- імперативність (обов'язковість) – відповідність категоричним розпорядженням, що містяться у нормах податкового права, незалежно від розсуду суб'єкта оподаткування;
- податки вносяться до бюджету;
- податок – це відчуження частини власності суб'єктів на користь держави;
- нецільовий характер – податки не мають цільового призначення;
- безоплатність (безеквівалентність) – держава не зобов'язана надати платнику будь-який еквівалент внесеному платежу;
- односторонній характер встановлення – податкові відносини мають односторонню спрямованість – від платника до держави;
- безповоротність – податок надходить в бюджет та залишається там для фінансування потреб держави. Однак платники податків, згідно Податковому кодексу України, мають право на бюджетне відшкодування ПДВ, на податкову знижку з податку на доходи фізичних осіб, на повернення надміру сплачених сум податку в бюджет;
- регулярність внесення - податок вноситься в бюджет періодично, у чітко встановлені законодавством строки, на відміну від інших податкових платежів, які характеризуються разовим внесенням при визначених умовах;
- грошова форма внесення в бюджет.

Необхідно розмежовувати такі категорії як податок, внесок, збір і мито.

Внесок – це внесення грошей або платіж. Наприклад, єдиний соціальний внесок – це консолідований страховий внесок, збір якого здійснюється в системі загальнообов'язкового державного соціального страхування з метою забезпечення захисту прав застрахованих осіб та членів їх сімей на отримання страхових виплат за видами загальнообов'язкового державного соціального страхування.

Збір – плата, яка стягується з юридичних і фізичних осіб державними органами за право участі, користування будь-чим або за право здійснення тієї або іншої діяльності. Наприклад, збір за місця для паркування транспортних засобів сплачується в Україні за провадження діяльності із забезпечення паркування транспортних

засобів.

Мито – плата, яка стягується з юридичних і фізичних осіб за здійснення в їх інтересах державними органами певних дій. Наприклад, мито, що сплачується з товарів, які переміщуються через митний кордон. Або державне мито, яке стягується уповноваженими органами за вчинення ними дій і видачу документів, що мають юридичне значення.

Податки, внески, збори і мито мають загальні риси, до яких можна віднести:

- обов'язковий характер сплати у відповідні бюджети та фонди;
- стягнення їх на основі законодавчо закріпленої форми й порядку надходження;
- надходження їх до тих бюджетів і фондів, за якими вони закріплені;
- примусовий характер вилучення;
- відносно безеквівалентний характер платежів;
- контроль за їх сплатою органами Державної податкової служби.

На відміну від загальних податкових платежів збори й мита мають індивідуальний характер і їм завжди властиві спеціальна мета і спеціальні інтереси. Тобто існують певні відмінності податків від зборів та мита, які можна умовно поділити за такими критеріями:

1. Елементи – податок вважається встановленим лише у тому випадку, коли визначені обов'язкові елементи оподаткування, зафіксовані у Податковому кодексі України. При встановленні зборів і мита визначаються їх елементи стосовно до конкретних платежів.

2. Мета – податки сплачуються з метою фінансового забезпечення діяльності держави, збори та мито - для задоволення певних потреб чи витрат установ.

3. Значення – податки відіграють важливу бюджетоформуючу роль та забезпечують більше 80 % доходів бюджету країни. Питома вага зборів і мит значно менша.

4. Періодичність сплати – податки мають певну періодичність сплати, у той час як збори і мита у більшості випадків мають разовий характер.

5. Обов'язок сплати – податок повинен сплачуватися в бюджет обов'язково при наявності об'єкту оподаткування, сплата збору і мита характеризується певною добровільністю.

6. Обставини – податки є безумовними платежами, у той час як збори і мита сплачуються при виникненні необхідності у платника в

одержанні будь-яких послуг або здійсненні будь-яких дій.

7. Відносини відплати, на відміну від податків, характерні для зборів і мит у вигляді отримання платниками спеціальної вигоди внаслідок вчинення на користь таких осіб державними органами, органами місцевого самоврядування, іншими уповноваженими органами та особами юридично значимих дій.

Податок як комплексна економіко-правова категорія характеризується сукупністю певних взаємодіючих складових (елементів). Згідно з Податковим кодексом України під час встановлення податку обов'язково визначаються такі *елементи*:

– *платники податку* – фізичні особи, юридичні особи та їх відокремлені підрозділи, які мають, одержують об'єкти оподаткування або провадять діяльність, що є об'єктом оподаткування, і на яких покладено обов'язок із сплати податків та зборів.

Платниками податку можуть бути фізичні та юридичні особи, які за своїм податковим статусом поділяються на резидентів і нерезидентів. Відмінність резидентів від нерезидентів з позиції сплати податкових платежів полягає у праві користування певними преференціями по податках та заліку сплачених за межами країни податків згідно з міжнародними угодами про усунення подвійного оподаткування.

До юридичних осіб-резидентів відносяться:

а) юридичні особи та їх відокремлені особи, які утворені та провадять свою діяльність відповідно до законодавства України з місцезнаходженням як на її території, так і за її межами;

б) дипломатичні представництва, консульські установи та інші офіційні представництва України за кордоном, які мають дипломатичні привілеї та імунітет.

Визначення резидентства фізичної особи складніше. Воно передбачає проходження кількох ступенів відбору при неможливості відразу визначитися зі статусом особи. Фізична особа є резидентом, якщо вона має місце проживання в Україні.

У разі якщо фізична особа має місце проживання також в іноземній державі, вона вважається резидентом, якщо така особа має місце постійного проживання в Україні. Якщо особа має місце постійного проживання також в іноземній державі, вона вважається резидентом, якщо має більш тісні особисті чи економічні зв'язки (центр життєвих інтересів) в Україні. У разі якщо державу, в якій фізична особа має центр життєвих інтересів, не можна визначити, або

якщо фізична особа не має місця постійного проживання у жодній з держав, вона вважається резидентом, якщо перебуває в Україні не менше 183 днів протягом податкового року.

Достатньою (але не виключною) умовою визначення місця знаходження центру життєвих інтересів фізичної особи є місце постійного проживання членів її сім'ї або її реєстрації як суб'єкта підприємницької діяльності.

Якщо неможливо визначити резидентський статус фізичної особи, використовуючи попередні положення цього підпункту, фізична особа вважається резидентом, якщо вона є громадянином України.

Якщо всупереч закону фізична особа - громадянин України має також громадянство іншої країни, то з метою оподаткування цим податком така особа вважається громадянином України, який не має права на залік податків, сплачених за кордоном, передбаченого Податковим кодексом або нормами міжнародних угод України.

Достатньою підставою для визначення особи резидентом є самотійне визначення нею основного місця проживання на території України у порядку, встановленому Податковим кодексом, або її реєстрація як самозайнятої особи.

– *об'єкт оподаткування* – предмет, що підлягає обкладенню, а саме майно, товари, дохід (прибуток) або його частина, обороти з реалізації товарів (робіт, послуг), операції з постачання товарів (робіт, послуг) та інші об'єкти, з наявністю яких податкове законодавство пов'язує виникнення у платника податкового обов'язку;

– *база оподаткування* – конкретні вартісні, фізичні або інші характеристики певного об'єкта оподаткування;

– *ставка податку* – розмір податкових нарахувань на одиницю виміру бази оподаткування;

– *порядок обчислення податку* – здійснюється шляхом множення бази оподаткування на ставку податку із/без застосування відповідних коефіцієнтів;

– *податковий період* – період часу, з урахуванням якого відбувається обчислення та сплата окремих видів податків та зборів;

– *податкові пільги* – звільнення платника податків від обов'язку щодо нарахування та сплати податку та збору, сплата ним податку та збору в меншому розмірі за наявності певних підстав.

Податкова пільга надається шляхом:

а) податкового вирахування (знижки), що зменшує базу

оподаткування до нарахування податку та збору.

Податкові вирахування (знижки) мають форму:

– виключення з податкової бази певних сум. Наприклад, надання окремим категоріям платників податку на доходи фізичних осіб податкової соціальної пільги у залежності від їх соціального статусу у розмірі частини прожиткового мінімуму для працездатної особи у розрахунку на місяць; зменшення площі житлової нерухомості на певну величину з податку на майно;

– виключення фактично понесених платником певних витрат. Наприклад, надання платникам податку на доходи фізичних осіб-резидентам права на остаточний перерахунок податку за результатами календарного року з урахуванням витрат, які можуть бути включеними до складу податкової знижки. Також платники податку на прибуток мають можливість до складу витрат включити деякі інші витрати, не пов'язані з господарською діяльністю (благодійні внески до неприбуткових організацій, перераховані роботодавцями первинним профспілковим організаціям кошти на культурно-масову та оздоровчу роботу і т. ін.).

– встановлення граничної суми, з якої утримуються податки. Тобто з бази оподаткування виключається сума, яка перевищує певну величину. Так, максимальна зарплата, на яку нараховується єдиний соціальний внесок, складає 17 прожиткових мінімумів для працездатної особи.

б) зменшення податкового зобов'язання після нарахування податку та збору. Ці пільги пов'язані з порядком визначення суми податку, що перераховується до бюджету. Їх можна поділити на дві групи:

– виключення з обчисленої суми податку певної частини;

– надання права на податковий кредит у вигляді зменшення суми податку на величину понесених платником цільових витрат. Ця пільга використовується для стимулювання деяких видів діяльності.

в) встановлення зниженої ставки податку та збору. Ця пільга надається для підтримки певних податкових режимів. Так, до 2005 р. на територіях пільгового оподаткування України (вільних економічних зонах, територіях пріоритетного розвитку) встановлювалися знижені ставки по податку на прибуток, платі за землю.

г) звільнення від сплати податку та збору. Ця пільга надається певним категоріям платників податків та має широку сферу

застосування. Наприклад, пільгу з податку на доходи фізичних осіб має платник, який утримує двох або більше дітей віком до 18 років, а також студенти, аспіранти, інваліди 1 або 2 групи тощо. Від сплати туристичного збору звільняються особи, які прибули у відрядження, інваліди, діти віком до 18 років та інші.

Крім вище перелічених існують інші ознаки, за якими можна класифікувати податкові пільги: за призначенням (стимулюючі та підтримуючі), за характером цілей державної податкової політики (соціальні та економічні), за суб'єктами впливу (стимулювання споживання або стимулювання виробництва та розподілу), за цільовим використанням коштів, що вивільнюються (цільові та нецільові), за часом дії (постійні та тимчасові), за компетенцією встановлення (загальнодержавні та пільги, які встановлюються органами місцевого самоврядування), а також відстрочення і розстрочення сплати податкових зобов'язань, застосування спеціальних методів податкового обліку, збільшення податкового періоду.

– *строк та порядок сплати податку.* Строком сплати податку та збору визнається період, що розпочинається з моменту виникнення податкового обов'язку платника податку із сплати конкретного виду податку і завершується останнім днем строку, протягом якого такий податок чи збір повинен бути сплачений. Порядок сплати податків та зборів визначено у грошовій (готівковій або безготівковій) формі.

– *строк та порядок подання звітності про обчислення і сплату податку.*

Через функції проявляється сутність категорій, їх суспільне призначення. Податок є інструментом держави для виконання притаманних їй функцій. *Функціями податку* є зовнішній прояв його внутрішньої сутності як форми перерозподільних відносин між державою і суб'єктами господарювання. Наскільки добре податок виконує покладені на нього функції, залежить від суб'єкта, який його встановлює та адмініструє, тобто від держави.

Податкам притаманні дві основні функції – фіскальна та регулююча. Реалізація *фіскальної функції* пов'язана з формуванням доходної частини бюджету і створенням матеріальних умов для функціонування держави та задоволення загальносуспільних потреб.

Зміст *регулюючої функції* податків полягає у регулюванні грошових доходів, розподілі податкових платежів між юридичними та фізичними особами, галузями економіки, державою в цілому та її територіальними утвореннями, досягненні рівноваги між попитом і

пропозицією, виробництвом і споживанням.

Податкове регулювання може мати обмежуючий або стимулюючий характер. Через податки держава обмежує чи стимулює розвиток окремих галузей, напрямків, видів діяльності. Наприклад, акцизи вводяться для обмеження ввезення та використання певного товару на території країни (тютюну, алкоголю).

Регулююча функція податку дозволяє регулювати доходи різних груп населення, підтримувати малозабезпечені його верстви. Податкове регулювання реалізується через систему пільг і систему податкових платежів і зборів. Ця функція набуває особливого значення в сучасних умовах активного впливу держави на економічні й соціальні процеси.

7.2. Класифікація податків

Сутність податку як економіко-правової категорії розкривається в існуючих формах оподаткування. Різноманітність цих форм обумовила необхідність класифікації податків за певними ознаками (рисунок 7.1).

Кожна класифікаційна група має свої особливості і характеризує податки з певного боку. Наведемо загальну характеристику цих груп.

За економічними ознаками об'єкту:

- *податки на споживання* — обов'язкові платежі, які стягуються в процесі споживання товарів, робіт і послуг, і їх плата залежить від обсягу споживання (ПДВ, акцизний податок, мито);
- *податки на доходи та прибутки* — обов'язкові платежі, які стягуються з доходу фізичних і доходу (прибутку) юридичних осіб при їх отриманні (податок на доходи фізичних осіб, податок на прибуток підприємств);
- *податки на майно* — обов'язкові платежі, які стягуються у зв'язку з володінням майном (податок на майно);
- *податки на ресурси або ренту* - платежі за користування державними природними ресурсами, які, зокрема, виконують функцію перерозподілу природно-ресурсної ренти (екологічний податок).

За джерелами обкладення:

- *на зароблені доходи* – податки, які стягуються із доходів, зарплати і гонорарів (податок на доходи фізичних осіб, податок на прибуток підприємств);
- *на незароблені доходи* – податки, які стягуються з дивідендів,

відсотків по внесках, приросту вартості нерухомості та цінних паперів, ренти із земель і будинків, матеріальної допомоги.

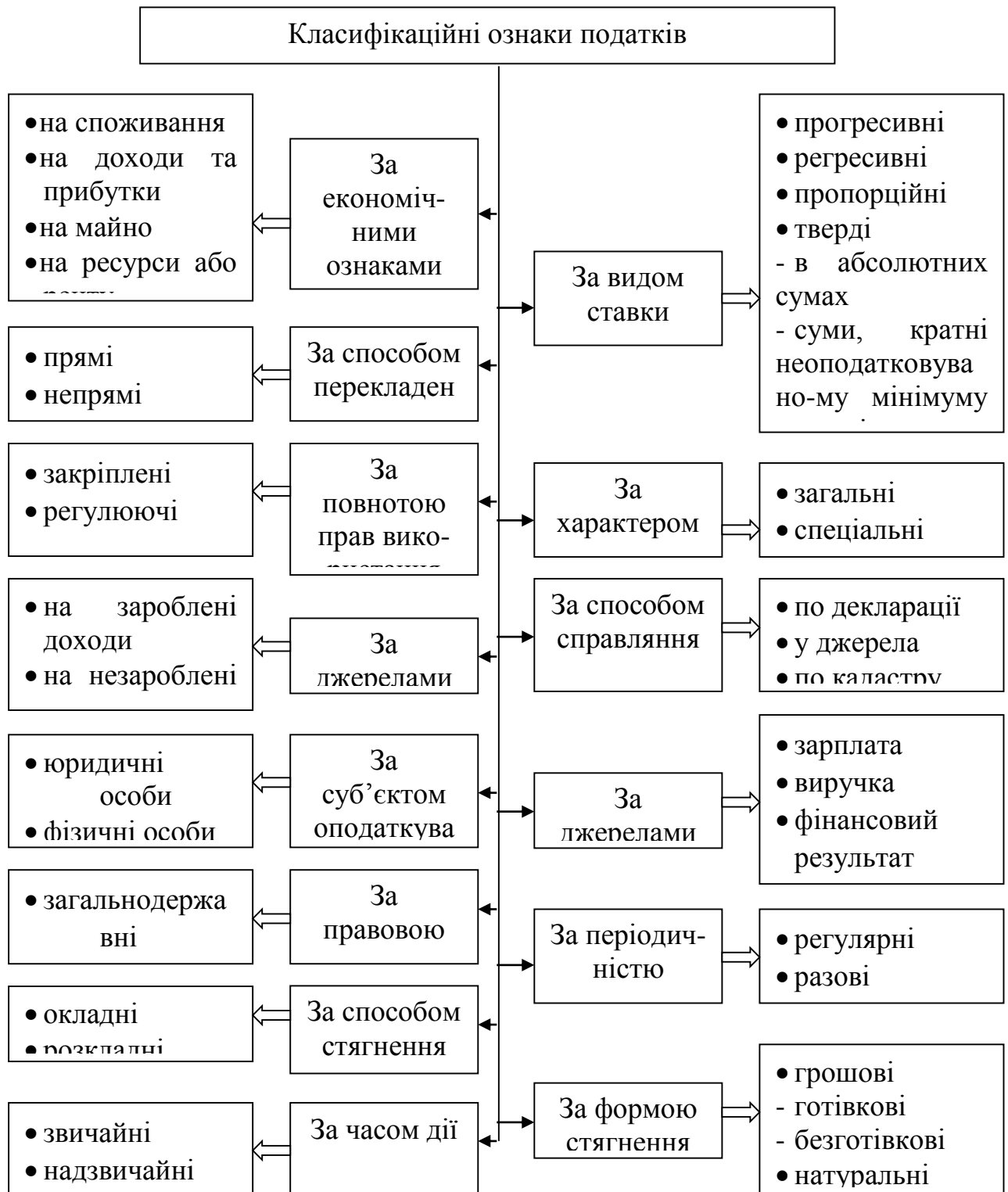

Рис. 7.1. Класифікація податків

За суб'єктом оподаткування:

- *юридичні особи* – податки, платниками яких є тільки юридичні особи (податок на прибуток підприємств);
- *фізичні особи* – податки, платниками яких є тільки фізичні особи (податок на доходи фізичних осіб);
- *змішані* – податки, платниками яких можуть бути як юридичні, так і фізичні особи (мито, єдиний податок).

За повнотою прав використання податків:

- *закріплені* – податки, які повністю або частково закріплені як дохідне джерело конкретного бюджету (єдиний податок, податок на майно);
- *регулюючі* – податки, які можуть надходити до різних бюджетів (екологічний податок, податок на прибуток підприємств).

За способом стягнення:

- *окладні* – податки, по яким для кожного платника визначається розмір податку – оклад – по ставці на одиницю обкладення (податок на доходи фізичних осіб, податок на майно);
- *розкладні* – податки, величина яких довільно розподілялася між платниками (мали місце в період становлення податкової системи).

За часом дії:

- *звичайні* – це постійно діючі податки (акцизний податок, податок на прибуток підприємств);
- *надзвичайні* – податки, які вводяться на якийсь час, через надзвичайні умови (збір до Фонду для здійснення заходів щодо ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи та соціального захисту населення проіснував 2 роки – з 1997 по 1998 рр.; військовий збір, введений з 3.08.2014 р. у зв'язку із веденням воєнних дій на території України).

За видом ставки:

- *прогресивні* – податки, у яких середня податкова ставка підвищується зі збільшенням рівня доходу (податок на доходи фізичних осіб);
- *регресивні* – податки, у яких середня ставка податку знижується при збільшенні рівня доходу;
- *пропорційні* – податки, які ґрунтуються на адвалорних ставках, що встановлюються в однаковому відсотковому відношенні до об'єкта податку без урахування диференціації його величини (ПДВ, податок на прибуток підприємств);
- *тверді* – податки, ставки яких встановлені в абсолютних сумах на одиницю обкладання (акцизний податок) або в сумах, кратних неоподаткованому мінімуму доходів громадян (державне мито).

За характером використання:

– *загальні* – податки, які використовують на фінансування поточних і капітальних загальнодержавних потреб. До них відноситься переважача частина податків;

– *спеціальні* – податки, які мають цільове призначення (єдиний соціальний внесок).

За способом справляння:

– *по декларації* – податки, які сплачуються після отримання доходу особою, яка отримала цей дохід (податок на прибуток підприємств);

– *у джерела* – податки, які утримуються податковим агентом і сплачуються платником податку до отримання доходу (податок на доходи фізичних осіб);

– *по кадастру* – податки, які утримуються з об'єктів, диференційованих на групи за певною ознакою, і не залежать від прибутковості об'єкта (податок на майно).

За джерелами сплати:

– *зарплата* – податки, які сплачують із заробітної плати (податок на доходи фізичних осіб, єдиний соціальний внесок);

– *виручка* – податки, які сплачуються з виручки від реалізації продукції (єдиний податок);

– *фінансовий результат* – податки, які сплачуються з фінансового результату діяльності суб'єкта господарювання (податок на прибуток підприємств);

– *собівартість* – податки, які відносяться на собівартість виготовленої продукції (єдиний соціальний внесок з суб'єкта господарювання).

За періодичністю сплати:

– *регулярні* – податки, сплата яких має регулярний характер у встановлені законом терміни (ПДВ, податок на прибуток підприємств).

– *разові* – податки, сплата яких не має регулярного характеру, а здійснюється при настанні певної події або вчиненні певної дії (мити, державне мито, туристичний збір).

За формою стягнення:

– *грошові* – податки, які сплачуються у грошовій (готівковій або безготівковій) формі (всі чинні податки в Україні);

– *натуральні* – податки, які сплачуються в бюджет у натуральній формі (при введенні в Україні фіксованого сільськогосподарського податку платники мали право на вибір форми його сплати: в грошовій формі та/або в натуральній формі - поставки сільськогосподарської продукції. Однак це право вже скасовано).

За правовою ознакою:

– *загальнодержавні податки та збори* - обов'язкові платежі, які встановлюються урядом і обов'язкові до сплати за єдиними ставками на всій території країни;

– *місцеві податки та збори* - обов'язкові платежі, які встановлюють місцеві органи влади і діють вони тільки на території даного регіону.

Встановлення інших податків і зборів, не передбачених Податковим кодексом України, заборонено.

За способом перекладення:

– *прямі* – податки, стягувані в результаті придбання і акумулювання матеріальних благ, які залежать від доходу або майна, і платниками яких безпосередньо є власники цих доходів або майна.

Прямі податки поділяють на особисті і реальні. Різниця між ними – у співвідношенні платника і об'єкта оподаткування. При особистому оподаткуванні первинним є платник, а при реальному – об'єкт обкладення.

Особисті податки враховують фінансове положення платника податків і його платоспроможність. До них можна віднести податок на доходи фізичних осіб, податок на прибуток.

Реальні податки – це податки, які піддають обкладенню діяльність або товари, тобто продаж, покупку або володіння майном незалежно від доходів платника. До цих податків належить податок на майно.

– *непрямі* – податки, які визначаються розміром споживання і не залежать від доходу або майна платника, виступають у вигляді надбавки до ціни товару або послуги, і платником яких є кінцевий споживач даного товару або послуги.

Непрямі податки поділяються на фіскальні монополії, акцизи (універсальні та специфічні) і мито.

Фіскальна монополія – це повна або часткова монополія держави на виробництво і продаж деяких товарів (спиртні напої, тютюнові вироби, сіль і т. ін.) з метою збільшення за цей рахунок доходів державного бюджету.

Мито – непрямий податок, який накладається на товари, які переміщуються через митний кордон (ввіз/вивіз чи транзит), і який включається до ціни товарів та сплачується за рахунок кінцевого споживача.

Акцизи – це непрямі податки, які встановлюються у вигляді

надбавки до ціни товарів. Специфічні акцизи встановлюються на обмежений перелік товарів, універсальні – майже на всі групи товарів (робіт, послуг) та мають більш широку базу оподаткування.

Універсальні акцизи мають більш широку сферу застосування, ніж специфічні. Це пояснюється декількома чинниками: по-перше, широка база оподаткування забезпечує стійкі надходження до бюджету, які витримують коливання у зміні попиту і пропозиції; по-друге, універсальні ставки податків полегшують контроль податкових органів за правильністю їх обчислення; по-третє, рівномірний розподіл податкового тягаря між різними групами товарів (робіт, послуг), що робить універсальні акцизи доволі нейтральними до процесів ціноутворення. Однак вони мають значно більший вплив на інфляційні процеси, ніж інші непрямі податки, і регресивні в соціальному аспекті.

За допомогою специфічних акцизів держава впливає на структуру споживання.

Специфічні акцизи в українському законодавстві представлені акцизним податком. До універсальних акцизів належать податок з обороту, податок з продажів і податок на додану вартість (ПДВ). Кожний вид універсального акцизу з'являвся лише тоді, коли для цього виникали необхідні економічні та політичні передумови.

Податок з обороту (ТТ - turnover tax) – непрямий податок, що сплачується на всіх етапах руху товарів. Базою обчислення є повна ціна товару. Тому в процесі виробництва і руху товару до споживача одна й та ж додана вартість може обкладатись податком з обороту багато разів. Це зумовлює кумулятивний ефект: податок утримується не тільки з обороту товарів і послуг, але й з податків, сплачених раніше, що негативно впливає на поділ праці. Кумулятивний ефект є головною причиною відміни цього податку в більшості країн світу.

Податок з обороту застосовують держави з низьким рівнем розвитку, незначною зовнішньоекономічною діяльністю, значним державним сектором в економіці. За податкової реформи 1930-1932 рр. цей податок був введений в СРСР і діяв до 1991 р. Сьогодні він існує у Камбоджі, Північній Кореї, Бурунді.

Податок з продажів (ST - sales tax) – непрямий податок, який стягується з покупців у момент придбання товарів або послуг. Він розраховується у відсотках від вартості реалізованого товару (послуги). Об'єктом оподаткування є дохід на етапі реалізації товарів, тобто оподаткування провадиться лише один раз.

Податок з продажів був введений у СРСР у 1991 р. і проіснував

до його розпаду. У Російській Федерації цей податок стягувався з 1998 по 2003 рр. Сьогодні він діє у США. Його різновидом є GST (goods and services tax) - федеральний податок при продажу товарів і послуг в деяких країнах, включаючи Австралію, Канаду, Сінгапур, Нову Зеландію та ін.

Податок на додану вартість (VAT – value added tax) – це непрямий багатоступінчастий податок, який має форму вилучення в бюджет частини приросту новоствореної вартості, що створюється на всіх стадіях руху товару, починаючи з виробничого та розподільчого циклу, та справляється на кожному етапі купівлі-продажу в процесі товарообігу. Він розраховується як різниця між вартістю реалізованого товару та вартістю матеріальних витрат, які понесені при його виробництві (покупці). ПДВ включається до ціни реалізації товару і сплачується кінцевим споживачем.

ПДВ впливає на процес ціноутворення і структуру споживання. Подвійна природа цього податку призводить до позитивного ефекту як для бюджету, так і для споживачів: з одного боку, оподаткування кожної операції з поставки товарів (робіт, послуг) сприяє постійному руху грошових коштів у бюджет, з іншого – у зв'язку зі специфічним механізмом нарахування податку він не накопичується у ціні товару. Завдяки цьому ПДВ одержав велике поширення у світі та стягується більш ніж у 140 країнах. Згідно Шостій директиві ЄС, а потім і директиві Ради 2006/112/ЄС «Про спільну систему податку на додану вартість», ПДВ є обов'язковим для країн-членів спільноти. В Україні ПДВ введено з 1 січня 1992 року.

ПДВ має істотні переваги перед податком з обороту і податком з продажів. Насамперед він економічно нейтральний, тому що передбачає оподатковувати тільки додану вартість на кожному етапі руху товару. При цьому процеси нарахування, сплати податку та контролю за його надходженням в бюджет розподілені по всіх етапах реалізації товару, що передбачає свого роду ефект «саморегулювання». Однак це призводить до ускладнення процесу адміністрування ПДВ з боку податкових органів.

Якщо характеризувати прямі і непрямі податки, то вони мають як переваги, так і недоліки.

До переваг прямих податків можна віднести:

- встановлення прямої залежності між доходами платника і його платежами в бюджет;
- сприяння більш-менш рівномірному розподілу податкового

тягаря, реалізуючи принцип соціальної справедливості: більш високі податки сплачують ті члени суспільства, які мають більш високі доходи;

- вплив на структуру виробництва і споживання в країні;
- сприяння регулюванню економічних процесів (інвестицій, ділової активності, накопичення капіталу тощо).

Недоліками прямих податків є:

- складний механізм стягнення, пов'язаний зі складною методикою ведення бухгалтерського і податкового обліку;
- неможливість бути стабільним джерелом доходів бюджету внаслідок залежності доходів від кон'юнктури ринку, існування схем приховування доходів тощо;
- необхідність розширення податкового апарату для ефективного контролю за обчисленням і сплатою податків;
- приватновласницька психологія суб'єктів господарювання і населення, яка перешкоджає віддачі державі частки заробленого доходу.

Перевагами непрямих податків є:

- регулярність надходження в бюджет;
- досить простий механізм обчислення;
- зв'язок з рівнем споживання, що змушує державу підвищувати добробут населення;
- стимулювання (стримування) споживання деяких продуктів;
- простота сплати кінцевим споживачем: непрямі податки не мають примусового характеру, не потребують накопичення певних сум, не вимагають втрати часу для внеску, зручні по сплаті територіально;
- психологічний аспект: свідомість платника, який вважає, що в результаті сплати податку він одержує необхідний продукт.

Проте існують і *недоліки непрямих податків*, до яких належать:

- обтяження для багатосімейних родин, де є непрацюючі члени сім'ї;
- відсутність залежності величини податку від розміру доходів платників, що обумовлює соціальну несправедливість: питома вага непрямих податків у доходах громадян тим вища, чим нижчий рівень їх доходів;
- переважна фіскальна спрямованість;
- обмеження розміру прибутку підприємництва: в ринкових умовах не завжди можна підвищити ціну товару на величину

- непрямих податків та одержати заплановані прибутки;
- сприяння розвитку інфляційних процесів;
 - стримування фінансово-господарської діяльності суб'єктів підприємництва через негативний вплив на обсяги виробництва і реалізації продукції, відволікання оборотних коштів.

Огляд класифікаційних ознак податків дозволяє зробити висновок про можливість кожного податку потрапити до декількох груп, сформованих за різними ознаками. Така багатогранна природа податку дозволяє досить глибоко охарактеризувати сутність кожного податку та найбільш повно оцінити його роль у податковій системі.

7.3. Податкова система

Виникнення та становлення податків і оподаткування пов'язано з соціально-економічним розвитком держави і суспільства. За певних умов розвитку суспільних правовідносин у сфері оподаткування податки утворюють систему.

Система (від дав.-гр. σύνστημα — «сполучення») — множина взаємопов'язаних елементів й відношень між ними, відокремлена від середовища, і яка взаємодіє з ним, як ціле.

Існують різні трактування поняття «податкова система» (таблиця 7.2).

У Податковому кодексі податкову систему України визначено як сукупність загальнодержавних та місцевих податків та зборів, що справляються в установленому Кодексом порядку.

На наш погляд, поняття «податкова система» можна розглядати у вузькому та широкому сенсі. У вузькому значенні податкова система означає сукупність податків, зборів та інших платежів, що стягуються в установленому порядку. У цьому випадку її визначення співпадає з визначенням і сутністю *системи оподаткування*, що представляє собою сукупність окремих податків, яка має організаційно-правову та економічну єдність. Головною тут є матеріальна сторона податкової системи, що забезпечує механізм дії податків.

У широкому значенні податкова система – це сукупність податків, зборів і платежів, законодавчо закріплених у державі; принципів, форм і методів їх встановлення, зміни або скасування; дій, що забезпечують їх сплату, контроль і відповідальність за порушення податкового законодавства. У цьому випадку акцент робиться на

правовому аспекті реалізації суспільних відносин у сфері оподаткування. Наведене визначення характеризує податкову систему як систему, зв'язки між елементами якої відбуваються через грошові, інформаційні і організаційні потоки.

Таблиця 7.2

Підходи науковців до визначення поняття «податкова система»

Науковці	Визначення поняття
Александров І. М.	Податкова система – це сукупність податків, зборів, мита та інших платежів, що стягуються у встановленому законодавством порядку.
Алієв Б. Х.	Податкова система – це сукупність і структура різних видів податків, у побудові та методах обчислення яких реалізуються певні вимоги та принципи оподаткування.
Артус М. М., Хижа Н. М.	Податкова система – це взаємопов'язаний комплекс економічних відносин суб'єктів суспільства щодо вилучення у фізичних і юридичних осіб встановлених податкових платежів і обов'язкових зборів, які надходять до бюджетної системи держави з метою виконання покладених на неї функцій.
Буряковський В. В.	Податкова система – це сукупність податків, встановлених законодавчою владою, що стягуються виконавчими органами, а також методи і принципи побудови податків.
Вещунова Н. Л.	Податкову систему можна визначити як цілісну єдність чотирьох основних її елементів: системи законодавства про податки і збори, системи податків і зборів, платників податків і зборів та системи податкового адміністрування, кожен з яких при цьому знаходиться один з одним у тісному взаємозв'язку і взаємозалежності.
Іванов Ю.Б., Крисоватий А. І., Десят- нюк О. М.	Податкова система – це сукупність усіх видів податків, зборів, механізмів і способів їх справляння, а також податкової інфраструктури (податкових органів), які забезпечують своєчасність та повноту надходжень цих обов'язкових платежів до бюджетів різних рівнів.
Ковальов В. В.	Податкова система – заснована на певних принципах система врегульованих нормами права суспільних відносин, що складаються у зв'язку з встановленням та справлянням податків і зборів.
Майбуров І. А.	Податкова система – це сукупність передбачених законодавством податків, зборів, принципів, форм і методів їх встановлення, зміни або скасування, сплати, здійснення податкового контролю, а також притягнення до відповідальності та заходів відповідальності за порушення податкового законодавства.
Федосов В. М.	Податкова система – сукупність встановлених у країні податків, які повинні бути взаємопов'язані між собою, органічно доповнювати один одного, не заходити в суперечність із системою в цілому та іншими її елементами.

Таким чином податкова система є сукупністю взаємопов'язаних між собою податків, яка дозволяє більшою мірою визначити платоспроможність платників, частково розв'язати проблему

ухилення від оподаткування, зробити загальний податковий тягар психологічно менш помітним, а також розширити можливості використання податкової політики як регулюючого чинника, посилити соціальний захист і підвищити добробут населення.

Податкова система за своєю природою є оболонкою для реалізації податкових механізмів у державі, які регулюють правовідносини між:

- державою і платниками – щодо визначення основних елементів оподаткування, порядку обчислення і сплати податків, відповідальності платників за порушення податкового законодавства;
- державою і органами місцевого самоврядування – щодо розмежування їх прав законодавчої ініціативи в податковій сфері;
- державою і органами, які забезпечують справляння податків – щодо визначення правового статусу цих органів, порядку адміністрування податків, відповідальності за своєчасне надходження податків у бюджет, дотримання податкового законодавства;
- органами податкової служби і платниками – щодо їх взаємних прав та обов'язків і механізму їх реалізації.

Податкову систему необхідно розглядати як сукупність чотирьох взаємопов'язаних складових (елементів), до яких належать:

- система оподаткування – сукупність податків, зборів і обов'язкових платежів, встановлених у державі;
- суб'єкти оподаткування, або платники – особи, на які покладено юридичний обов'язок сплатити податки;
- законодавче забезпечення – сукупність нормативно-правових актів, які регламентують процес оподаткування;
- організаційне забезпечення – сукупність органів управління оподаткуванням, які забезпечують податковий процес з боку розробки законодавчих актів, контролю за нарахуванням та сплатою податків (органи законодавчої та виконавчої влади; органи оперативного управління в податковій сфері; недержавні організації, які беруть участь в управлінні податковими відносинами).

Ці складові утворюють податкову систему, коли вони узгоджені між собою, сумісні та спрямовані на досягнення загальної цілі. Інформаційні та фінансові потоки (вхідні і вихідні) пов'язують між

собою всі елементи податкової системи, а також є сполучними каналами, які поєднують податкову систему з іншими окремими підсистемами фінансової системи.

Через податкову систему реалізується податкова політика держави.

Формування податкової системи відповідає критеріям наукової обґрунтованості оподаткування та базується на *засадах* системності, встановлення визначальної бази цієї системи і вихідних принципів.

Під *системністю* розуміється взаємозв'язок податків між собою, доповнення один одного, узгодженість із податковою системою загалом та окремими її елементами. При цьому податки виконують обидві свої функції: фіскальну – для наповнення доходної частини бюджету, регулюючу – для регулювання соціально-економічного розвитку суспільства. Ефективність податкової системи значною мірою забезпечується саме перевагами системного підходу.

Встановлення визначальної бази побудови податкової системи націлене на спрямованість податкових надходжень на забезпечення обсягу фінансових ресурсів держави, необхідного для виконання покладених на неї функцій. Основою для встановлення рівня оподаткування є соціально-економічна доктрина держави.

Принципам оподаткування відводиться роль системоутворюючих чинників побудови податкової системи. Загальну систему наукових принципів оподаткування вперше сформулював англійський економіст А. Сміт у своїй праці «Дослідження про природу і причини багатства народів» (1776 р.). Він вважав податки джерелом покриття непродуктивних витрат держави і тому хотів захистити права платників податків. До принципів оподаткування вчений відносив:

- справедливість – рівний обов'язок громадян платити податки пропорційно своїм доходам;
- визначеність – сума, спосіб, час платежу повинні бути наперед відомі платнику податків.
- зручність – справляння податку не повинно завдавати платнику незручності за умовами місця і часу.
- економія – витрати з вилучення податків повинні бути менше, ніж сума самих податків.

У подальшому німецький економіст А. Вагнер, керуючись теорією колективних потреб, систематизував принципи оподаткування у чотири групи: фінансові, народногосподарські,

етичні та адміністративно-технічні (принципи управління податками). Принципи оподаткування А. Сміта ним були доповнені принципами достатності обкладання (з точки зору задоволення суспільних потреб); еластичності; належного вибору джерела оподаткування; правильної комбінації різних податків у таку систему, яка б рахувалася з наслідками й умовами їх перекладання; загальності оподаткування. На перший план А. Вагнером були поставлені фінансові засади достатності та еластичності обкладення, що дозволило звести принципи оподаткування у систему, яка враховувала інтереси і платників податків, і держави з пріоритетом останньої.

Американський економіст Дж. Стігліц є послідовником вчень А. Сміта і А. Вагнера і виділяє п'ять принципів побудови системи оподаткування:

- економічна ефективність: податкова система не повинна входити в суперечність з ефективним розподілом ресурсів;
- адміністративна простота: адміністративна система повинна бути простою і відносно недорогою у застосуванні;
- гнучкість: податкова система повинна бути в змозі швидко реагувати (в деяких випадках автоматично) на мінливі економічні умови;
- політична відповідальність: податкова система повинна бути побудована таким чином, щоб переконати людей у тому, що вони платять податки для того, щоб політична система була в стані більш точно відображати їх побажання;
- справедливість: податкова система повинна бути справедливою у відповідному підході до окремих індивідуумів.

Подальший розвиток принципи оподаткування одержали при побудові податкової системи України. У відповідності з Податковим кодексом податкове законодавство України ґрунтується на таких принципах:

- загальність оподаткування – кожна особа зобов'язана сплачувати встановлені податки та збори, платником яких вона;
- рівність усіх платників перед законом, недопущення будь-яких проявів податкової дискримінації - забезпечення однакового підходу до всіх платників податків незалежно від соціальної, расової, національної, релігійної приналежності, форми власності юридичної особи, громадянства фізичної особи, місця походження капіталу;
- невідворотність настання визначеної законом відповідальності у разі порушення податкового законодавства;

- презумпція правомірності рішень платника податку в разі, якщо норма закону чи іншого нормативно-правового акта, виданого на підставі закону, або якщо норми різних законів чи різних нормативно-правових актів припускають неоднозначне (множинне) трактування прав та обов'язків платників податків або контролюючих органів, внаслідок чого є можливість прийняти рішення на користь як платника податків, так і контролюючого органу;
- фіскальна достатність – встановлення податків та зборів з урахуванням необхідності досягнення збалансованості витрат бюджету з його надходженнями;
- соціальна справедливість – установа податків та зборів відповідно до платоспроможності платників податків;
- економічність оподаткування – установа податків та зборів, обсяг надходжень від сплати яких до бюджету значно перевищує витрати на їх адміністрування;
- нейтральність оподаткування – установа податків та зборів у спосіб, який не впливає на збільшення або зменшення конкурентоздатності платника податків;
- стабільність – зміни до будь-яких елементів податків та зборів не можуть вноситися пізніше як за шість місяців до початку нового бюджетного періоду, в якому будуть діяти нові правила та ставки. Податки та збори, їх ставки, а також податкові пільги не можуть змінюватися протягом бюджетного року;
- рівномірність та зручність сплати – установа строків сплати податків та зборів, виходячи із необхідності забезпечення своєчасного надходження коштів до бюджетів для здійснення витрат бюджету та зручності їх сплати платниками;
- єдиний підхід до встановлення податків та зборів – визначення на законодавчому рівні усіх обов'язкових елементів податку.

Свідоме використання наведених принципів має за мету побудову ефективної і справедливої податкової системи.

Податкова система є однією з основ економічної системи країни. Вона, з одного боку, забезпечує фінансову базу держави, а з іншого - виступає головним знаряддям реалізації її економічної доктрини. В основі формування системи оподаткування лежить необхідність забезпечення надходжень у вигляді податків, зборів і обов'язкових платежів, достатніх для покриття державних витрат. Тому що відомо, що податки забезпечують до 80 % бюджетних надходжень нашої країни.

При побудові податкової системи потрібно керуватися деякими цільовими установами:

- необхідно враховувати негативні наслідки впливу оподаткування на господарську діяльність. Надмірний податковий тягар призводить до скорочення фонду коштів, з яких сплачуються податки;
- необхідно стимулювати інвестиційну та інноваційну діяльність суб'єктів господарювання;
- треба враховувати вплив податків на споживача. Посилення податкового тягара призводить до скорочення споживання, зниження обсягів виробництва і, як результат, до зменшення податкових надходжень у бюджет;
- потрібно забезпечувати конкурентоспроможність вітчизняної продукції на внутрішньому та зовнішньому ринках;
- необхідно підтримувати розвиток галузей економіки, які визначені пріоритетними для економіки країни;
- треба проводити науковий аналіз можливостей перекладання податків, який дозволить рівномірно розподілити податковий тягар у суспільстві;
- потрібно приділяти належну увагу соціальному захисту і підвищенню добробуту населення.

Структура податкової системи визначається співвідношенням податків і зборів, які формують систему оподаткування. Вона залежить від пріоритетів стратегії розвитку країни, стану національної економіки та інших чинників. Актуальним є пошук такої комбінації податків, яка б сприяла вирішенню поставлених перед податковою системою завдань.

Податкова система України є дворівневою – усі податки поділяються на загальнодержавні і місцеві. Згідно з Податковим кодексом України до загальнодержавних належать 8 податків і платежів, а саме:

- податок на прибуток підприємств;
- податок на доходи фізичних осіб;
- податок на додану вартість;
- акцизний податок;
- екологічний податок;
- рентна плата;
- мито;
- військовий збір (введений тимчасово, до набрання чинності

рішення Верховної Ради України про завершення реформи Збройних Сил України).

До місцевих податків і зборів відносяться:

- податок на майно;
- єдиний податок;
- збір за місця для паркування транспортних засобів;
- туристичний збір.

Причому місцеві ради повинні обов'язково встановлювати податок на майно (в частині транспортного податку та плати за землю) та єдиний податок. Інші збори органи місцевого самоврядування встановлюють на свій розсуд.

Податки, які формують податкову систему, тісно пов'язані між собою і збалансовані: зменшення одних податків призводить до збільшення інших і навпаки. Саме тому побудова науково обґрунтованої податкової системи – одна з головних умов ефективного функціонування економіки і фінансів, оскільки через податки здійснюється найтісніший зв'язок між державою і платниками щодо формування, розподілу й використання доходів бюджету.

В Україні створено податкову систему, яка за своїм складом та структурою подібна до податкових систем розвинутих європейських країн. Закони з питань оподаткування розроблено з урахуванням норм європейського податкового законодавства, а також аспектів податкової політики ГАТТ/СОТ та інших міжнародних економічних організацій.

Але сучасна податкова система характеризується передусім фіскальною спрямованістю, що є лейтмотивом більшості змін, які вносяться до податкового законодавства. Водночас її регулююча функція не зорієнтована на стале економічне зростання. Значне податкове навантаження на виробництво та недостатнє податкове навантаження на використання природних ресурсів негативно впливає на розвиток економіки.

Ринкове реформування економіки супроводжувалося неодноразовими спробами удосконалити податкову систему шляхом прийняття окремих законодавчих актів.

Податкова реформа-2015 майже вдвічі скоротила перелік податків. Замість 22 податків і зборів у країні їх стало 12. Відбулося укрупнення податків, 7 з них перестали існувати тільки у звичному вигляді (рисунки 7.2).

<ul style="list-style-type: none"> • Акцизний податок • Екологічний податок (з палива) • Збір у вигляді цільової надбавки до діючого тарифу на електричну та теплову енергію 	}	Акцизний податок
<ul style="list-style-type: none"> • Екологічний податок 	}	Екологічний податок (крім палива)
<ul style="list-style-type: none"> • Плата за користування надрами • Збір за користування радіочастотним ресурсом • Збір за спеціальне використання води • Збір за спеціальне використання лісових ресурсів 	}	Рентна плата
<ul style="list-style-type: none"> • Податок на нерухоме майно • Плата за землю 	}	Податок на майно
<ul style="list-style-type: none"> • Єдиний податок • Фіксований сільськогосподарський податок 	}	Єдиний податок

Рис. 7.2. Укрупнення податків і зборів згідно податкової реформи -2015

Також реформовано порядок обліку податку на прибуток підприємств, удосконалено податковий контроль за трансфертним ціноутворенням, запроваджено систему електронного адміністрування ПДВ, оптимізовано групи платників єдиного податку, запроваджено акцизний податок з реалізації через роздрібну торговельну мережу алкогольних напоїв, тютюнових виробів і палива. З 2015 року внесені численні зміни у механізм розрахунку окремих податків, зокрема в порядок оподаткування доходів громадян податком на доходи фізичних осіб, військовим збором, змінено оподаткування нерухомого майна та впроваджено транспортний податок.

Основна мета реформи - підвищення ефективності використання ресурсів економіки та поліпшення умов ведення бізнесу. Однак треба розуміти, що від найменшого поруху податкової системи залежить доля її видаткової частини, зарплат і пенсій. Тому вважаємо за доцільне податкову реформу умовно визначити як економічний проект

і проводити його за канонами проектного менеджменту (project management).

На початковому етапі здійснюється due diligence (процедура формування об'єктивного уявлення, детальний аналіз податкових ризиків) - силами бізнес-кіл, громадських організацій, експертів з оподаткування та відповідних міністерств. Відбувається інвентаризація проблем, їх ранжування за пріоритетністю і виокремлення ключових напрямів змін.

На підставі експертної оцінки проблем, властивих вітчизняній фіскальній системі, розпочинається другий етап – етап постановки технічного завдання (terms of reference). Це вичерпний набір законодавчих цілей, які мають бути втілені у вигляді відповідного законопроекту.

А вже за підсумками перших двох етапів команда професійних юристів готує законопроект до його розгляду спочатку урядом, а потім парламентом – у суворій відповідності до технічного завдання. Таким чином можна буде поступово і науково обґрунтовано привести податкову систему України у відповідність із стандартами ЄС.

Питання для самоконтролю

1. Охарактеризуйте основні етапи розвитку податків.
2. В чому полягає комплексний характер податку?
3. Які основні ознаки характеризують категорію «податок»?
4. Які основні спільні риси та відмінності існують між категоріями «податок», «збір» і «мито»?
5. Назвіть основні елементи податку.
6. Як можна класифікувати податкові пільги?
7. У чому полягає сутність фіскальної та регулюючої функцій податку?
8. У чому різниця між реальними і особистими прямими податками?
9. Які види акцизів ви знаєте?
10. Чим ПДВ відрізняється від податку з обороту і податку з продажів?
11. У чому полягають переваги і недоліки прямих та непрямих податків?
12. Що представляє собою податкова система держави?

13. В чому різниця між податковою системою і системою оподаткування?
14. З яких елементів складається податкова система?
15. На яких принципах ґрунтується податкове законодавство України?

Тести

1. Перший етап еволюції оподаткування характеризується:

- а) нерозвиненістю і випадковим характером податків;
- б) тим, що податки стають постійним джерелом державних доходів;
- в) тим, що податки стають основним джерелом доходів бюджету

2. Податок – це:

- а) плата, яка стягується з юридичних і фізичних осіб державними органами за право участі, користування будь-чим або за право здійснення тієї або іншої діяльності;
- б) обов'язковий, безумовний платіж до відповідного бюджету, що справляється з юридичних і фізичних осіб;
- в) плата, яка стягується з юридичних і фізичних осіб за здійснення в їх інтересах державними органами певних дій

3. Назвіть функції, які виконують податки:

- а) контрольна;
- б) фіскальна;
- в) розподільна;
- г) регулююча.

4. Реалізація фіскальної функції податків пов'язана з:

- а) контролем за дотриманням податкового законодавства;
- б) регулюванням грошових доходів між юридичними та фізичними особами, сферами і галузями економіки, державою в цілому та її територіальними утвореннями, досягненням рівноваги між попитом і накопиченням;
- в) формуванням доходної частини бюджету і створенням матеріальних умов для функціонування держави та задоволення загальносуспільних потреб.

5. За способом стягнення податки поділяються на:

- а) прогресивні;
- б) окладні;
- в) розкладні;
- г) спеціальні.

6. За повнотою прав використання податки поділяються на:

- а) регулюючі;
- б) звичайні;
- в) закріплені;
- г) місцеві.

7. Пропорційні – це податки:

- а) у яких середня ставка податку знижується при збільшенні рівня доходу;
- б) ставки яких встановлені в абсолютних сумах на одиницю обкладання;
- в) які ґрунтуються на адвалорних ставках, що встановлюються в однаковому відсотковому відношенні до об'єкта податку без урахування диференціації його величини;
- г) у яких середня податкова ставка підвищується зі збільшенням рівня доходу.

8. Непрямі податки поділяються на:

- а) реальні;
- б) фіскальні монополії;
- в) мито;
- г) особисті;
- д) акцизи.

9. Фіскальна монополія – це:

- а) непрямий податок, який встановлюється у вигляді надбавки до ціни товару;
- б) повна або часткова монополія держави на виробництво і продаж деяких товарів;
- в) непрямий податок, який накладається на товари, які переміщуються через митний кордон (ввіз/вивіз чи транзит).

10. До переваг прямих податків відноситься:

- а) складний механізм стягнення, пов'язаний зі складною методикою ведення бухгалтерського і податкового обліку;
- б) необхідність розширення податкового апарату для ефективного контролю за обчисленням і сплатою податків;
- в) вплив на структуру виробництва і споживання в країні;
- г) встановлення прямої залежності між доходами платника і його платежами в бюджет.

11. Недоліками непрямих податків є:

- а) обтяження для багатосімейних родин, де є непрацюючі члени сім'ї;
- б) переважна фіскальна спрямованість;
- в) зв'язок з рівнем споживання, що змушує державу підвищувати добробут населення;
- г) психологічний аспект: свідомість платника, який вважає, що в результаті сплати податку він одержує необхідний продукт.

12. Відмінності між поняттями «податкова система» і «система оподаткування»:

- а) не існують, це тотожні поняття;
- б) поняття «податкова система» має більш широке значення, ніж поняття «система оподаткування»;
- в) поняття «система оподаткування» має більш широке значення, ніж поняття «податкова система».

13. Податкову систему необхідно розглядати як сукупність взаємопов'язаних складових:

- а) податкове планування, податкове регулювання, податковий контроль;
- б) система оподаткування, суб'єкт оподаткування, законодавче та організаційне забезпечення;
- в) податки, механізм оподаткування, законодавче, інформаційне та організаційне забезпечення.

14. Податкова система базується на засадах:

- а) системності;
- б) встановлення визначальної бази системи;
- в) узгодженості діючих законодавчих актів;
- г) встановлення принципів оподаткування.

15. Податкове законодавство України ґрунтується на таких принципах:

- а) стабільність;
- б) нейтральність оподаткування;
- в) стимулювання ділової активності;
- г) фіскальна достатність;
- д) доступність.

Література

1. Аткинсон Э. Б., Стиглиц Дж. Э. Лекции по экономической теории государственного сектора: Учебник, пер. с англ. под ред. Л. Л. Любимова. – М.: Аспект-Пресс, 1995. – 832 с.
2. Директива Ради 2006/112/ЄС «Про спільну систему податку на додану вартість» від 28 листопада 2006 р.
3. Дубовик О. Е. Налоговые трансформации Украины в контексте интеграции в мировое экономическое пространство // *Налоги и финансовое право: журнал для бухгалтера и налогового юриста.* - 2014. – № 3. - С. 307-311.
4. Дубовик О. Ю. Щодо адаптації податкової системи України до вимог Євросоюзу // *Податкова реформа в Україні: досвід, реалії та перспективи.* – Донецьк: Донецький національний університет економіки і торгівлі ім. М. Туган-Барановського. – 2013. – Т. 2. – С. 100-104.
5. Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо податкової реформи» від 28.12.2014 р. № 71-VIII.
6. Іванов Ю. Б., Крисоватий А. І., Кізіма А. Я., Карпова В. В. *Податковий менеджмент: Навч. посібник.* – К.: Знання, 2008. – 525 с.
7. Крисоватий А. І., Десятнюк О. М. *Податкова система: Навч. посібник.* – Тернопіль: Карт-бланш, 2004. – 331 с.
8. *Податки* / В. В. Буряковський, Б. Я. Кармазін, С. В. Каламбет, О. А. Водолазька / Під ред. Буряковського В. В. - Дніпропетровськ: Пороги, 1998. – 611 с.
9. *Податкова система: Навч. посібник* / [Баранова В. Г., Дубовик О. Ю. та ін.]; за заг. ред. В. Г. Баранової. – Одеса: ВМВ, 2014. – 344 с.
10. *Податкова система України: Підручник* / [В. М. Федосов, В. М.

- Опарін, Г. О. П'ятаченко та ін.]; за ред. В. М. Федосова. – К.: Либідь, 2004. – 464 с.
11. Податковий кодекс України від 2 грудня 2010 р. № 2755-VI зі змінами та доповненнями.
 12. Смит А. Исследования о природе и причинах богатства народов. – М.: Изд-во соц.-полит. лит-ры, 1962. – 684 с.
 13. Соколовська А. М. Основи теорії податків: Навч. посібник. – К.: Кондор, 2010. – 326 с.
 14. Фінанси: Підручник / За ред. С. І. Юрія, В. М. Федосова. – К.: Знання, 2008. – 611с.
 15. Шоста директива 77/388/ЄЕС «Про гармонізацію законодавств держав-членів у сфері податків з обігу – спільна система податку на додану вартість: єдині умови обчислення» від 17 травня 1977 р.
 16. Wagner A. Finanzw / A. Wagner. – 1883. – В. 2. – Р. 304.